

EGY KIVÉTELES „INTERETNIKUS” KAPCSOLAT TANÚI A Brăiloiu-hagyaték Bartók-levelői

Bartók 1924. november 5-én kelt, Constantin Brăiloiuhoz intézett levelében köszönetet mond a barátságos fogadtatásért, amellyel bukaresti látogatása során a zenészközösség őt illette, majd így folytatja:

Barátságuknak e tanújelei annál inkább kellemesen érintettek, minthogy folklorisztikai munkám során soha nem gondoltam arra, hogy ezért valaha bármiféle köszönetet kaphatnék, és mert én ezt a munkát kizárólag a tárgy iránti szeretetből végeztem. Igazán örülök, hogy többeknek is örömet szerezhettem vele (László 1999: 396).¹

A levélrészlet Bartók és a román zenei élet kapcsolatának egyik kiemelkedő eseményére reflektál. A román népzene gyűjtéséért és művei által való népszerűsítéséért Bartókot tagjává választotta az 1920-ban alakult Societatea Compozitorilor Români (Román Zeneszerzők Szövetsége), mely alkalomból két hangversenyt rendeztek számára, egy zongoraest (1924. 10. 19.) mellett egy nagyszabású szerzői estet (1924. 10. 20.), ahol egyebek mellett az 1. vonósnégyes és a 2. hegedű-zongoraszonáta hangzott el, utóbbi Bartók és George Enescu előadásában. A Bartók-irodalom rend-

1 A levélrészlet eredeti német szövege: „Jetzt, da die schönen Tage in Bukarest vorüber sind, danke ich Ihnen und allen übrigen Musikern herzlichst für den so sehr freundschaftlichen Empfang, den man mir in Bukarest bereitet hat. Diese Freundschaftsbezeugungen berührten mich umso angenehmer, da ich ja während meiner folkloristischen Tätigkeit niemals daran dachte, je irgendwelchen Dank zu ernten, und da ich jene Arbeit einzig und allein der Sache zu lieb vollbrachte. Es freut mich wirklich, dass ich damit einer Menge Leute Freude bereiten konnte.” A jegyzetekben közölt magyar fordításokat készítette B. V.

szerint hangsúlyozza fogadtatásának nem mindennapi körülményeit is: érkezésekor a bukaresti zenészközösség impozáns csoportja fogadta a pályaudvaron, fogadóbeszédében a zeneszerző-szövetség elnöke, Enescu meghívta a nevét viselő, újonnan alapított zeneszerzőverseny zsűrijébe, a szerzői estet követően pedig díszvacsorát tartottak a tiszteletére (Demény 1959: 311–316; Benkő 1970: 83–91).² Bartók e kitüntető ünnepésre adott reakciója igen jellemző: a népzene kutatást szívügyének tartotta, de munkájáért sosem várt köszönetet. Bár az ünnepelésnek nem volt híve, mégis érezhetően örömmel fogadta a felé irányuló elismerést. Jelen tudásunk szerint ez az egyetlen dokumentum, ahol Bartók életének e sok szempontból egyedülálló mozzanatáról nyilatkozik. Ugyanakkor ez Bartók legelső Constantin Brăiloiuhoz címzett levele, a vendég köszönőlevele vendéglátójához.

Bartók és Brăiloiu szakmai-emberi kapcsolata a népzene kutatás történetének egyik különösen szép és tanulságos fejezete. Kettejük mintegy másfél évtizeden át folytatott intenzív levelezése e különleges kapcsolat mélyrétegeibe enged betekintést. A levelezés kiadástörténetéből adódóan Brăiloiu neve elsősorban a kolindakötet tervezett bukaresti kiadásával összefüggésben honosodott meg a Bartók-irodalomban. A Román Akadémia tulajdonában lévő Bartók-levelek közül először Demény János közölt hármat (1955: 167–176, 1971: 51–52, 60–61).³ 1974-ben Benkő András adta közre a tizenhat levelet számláló gyűjteményt (1974),⁴ majd Demény utolsó levelezéskötetében újraközölte (1976). Az 1926 és 1933 között kelt levelek központi témája a kolindakötet kiadása: többek között a kézirat leadásáról és annak tartalmáról (1926. 05. 06.), egy esetleges német kiadás tervéről (1930. 12. 19.), az Oxford University Press-szel való együttműködés kezdeteiről (1931. 03. 04. és későbbiek) vagy számos tipográfiai, nyomdatechnikai kérdésről tájékoztatnak. De innen értesülünk arról is, hogy a *Cantata profana* román „összövegét” Bartók átnézte Brăiloiuval (1930. 07. 02.), sőt e levelek utolsó darabjában Bartók román gyűjtése lejegyzéseinek revíziója is szóba kerül (1933. 04. 10.). A levelezés másik oldaláról, a Bartók-hagyatékban fennmaradt Brăiloiu-levelekből elsőként Denijs Dille jelentetett meg három fontos dokumentumot: a legkorábbi a levél írójának önzetlen segítőkészségéről vall, a kolindakötet román kiadásának tervétől a szakirodalmi segítségnyújtásig, a második levél közös barátjuk, D. G. Kiriac haláláról értesít, a harmadik pedig az ún. Petranu-vita kirobbanásáról és Brăiloiu ebben való szerepvállalásáról

2 Bartók és a Román Zeneszerzők Szövetsége kapcsolatáról bővebben lásd László 1980a.

3 A levelek Viorel Cosma, illetve Zeno Vancea közreműködésével kerültek kiadásra.

4 A levelek László Ferenc és a Kriterion kiadó közvetítésével kerültek kiadásra.

tájékoztató (Dille 1968: 131–132, 137–138, 195–196). A Brăiloiu-levelek mintegy 23 darabot kitevő teljes anyagát László Ferenc adta közre (1976). Kétségtelenül ő volt a Bartók–Brăiloiu-levelezés legelkötelezettebb kutatója, aki folyamatosan nyomon követte e dokumentumok sorsát, és ha felbukkant egy újabb dokumentum, sietett hírt adni róla. 1980-ban részletes összefoglaló tanulmányt közölt az addig ismert teljes levelezés tanulságairól, magyar és román nyelven (László 1980b, 1985). Így ő hívta fel a figyelmet többek között a két népzene-kutató-óriás szoros együttműködésére, amely saját munkájukról való kölcsönös tájékoztatásuk, dokumentáció- és eszmecserejük révén valósult meg. Rámutatott Brăiloiu kulcsszerepére Bartók népzenei munkásságának román nyelvterületen való megismertetésében, valamint arra a közvetítő szerepre, amelyet magyar, illetve román pályatársaik között kölcsönösen vállaltak.⁵ Ezen a ponton kizárólag egyoldalú levelezés volt ismert, azaz egyetlen olyan levél sem állt rendelkezésre, ami a reá érkezett válaszlevéllel együtt tanulmányozható lett volna. Gombocz Istvánné Konkoly Adrienne a kolindakötet meghiúsult angliai kiadásáról írt fontos tanulmánya hozott ezen a téren először változást: az Oxford University Press gyűjteményében fennmaradt idevonatkozó levelezés közreadásával egy olyan Brăiloiu-levelet is megjelentetett, amely már ismert Bartók-levelek sorába illeszkedett (Gomboczné 1986: 30). A legnagyobb gyarapodást e téren azonban a párizsi Brăiloiu-hagyatékából előkerült 36 Bartók-levél jelentette, amely immár közel háromszorosára növelte az addig ismert Bartók-levelek számát. E meglehetősen gazdag anyag közreadására ismét László Ferenc vállalkozott (László 1999).⁶ Végül nemzetközi fórumon László Ferenc újra közreadta Brăiloiu összes levelét, immár a cenzúra béklyóitól mentesen, bőséges jegyzetapparátussal ellátva (László 2003). – A jelenleg rendelkezésre álló 52 Bartók-levél és 24 Brăiloiu-levél még mindig nem a teljes levélváltásukat jelenti; amint a számarány is mutatja, jelentős mennyiségű Brăiloiutól való levél lappang (főként az 1930–1935 közötti időszakból), de a Bartók-levelek között is vannak hiányok. A tanulmányom végén lévő jegyzékben a jelenleg ismert levelek mellett azokat a hiányokat is feltüntettem, amelyek a levelezés alapján biztosan dokumentálhatóak.

A következőkben e rendkívül gazdag, sokrétű levelezésnek csupán egy kisebb csoportjára koncentrálok, mégpedig a legújabban felfedezett, a párizsi Brăiloiu-hagyatékban fennmaradt Bartók-levelekre, amelyek viszony-

5 Brăiloiu több magyar népzene-kutatóval ápolt többé-kevésbé szoros kapcsolatot, köztük Balla Péterrel, Lajtha Lászlóval, Lükkő Gáborral, Veress Sándorral; a hagyatékában fennmaradt idevonatkozó levelezést László Ferenc önálló kötetben közölte, lásd Comişel-László 2006.

6 A leveleket Kárpáti János közvetítésével adták ki.

lagos újdonságukból adódóan még nem épültek be kellőképpen a szakirodalomba (a levelek jegyzékében ezeket vastagítva jelölöm). E levelek, egyet kivéve, az 1932–1939 közötti időszakból valók, és Bartók népzene kutatói tevékenységének kései, összefoglaló időszakáról vallanak – az egyetlen kivétel az írásom elején idézett 1924-es levél, amely tehát személyes megismerkedésük körülményeiről ad pillanatképet. Az ezen időszak Brăiloiu-leveleiből már ismert témák a levelezés másik oldalának megismerésével lényegesen árnyaltabban rajzolódnak ki, de számos olyan téma is megjelenik itt, amelyek a korábban ismert levelekben nem kerültek szóba. Tanulmányomban leginkább ez utóbbiak közül emelek ki néhányat, azokat is elsősorban Bartók nézőpontjából tárgyalom. Nem törekszem teljességre, és a szóba hozott témákat sem célom teljeskörűen és kimerítően tárgyalni, inkább csak néhány adalékra szeretném felhívni a figyelmet e fontos témakörhöz kapcsolódóan.

Bartók 1932. március 26-án egy Kairóból küldött képeslapon mond köszönetet a számára megküldött két „füzet”-ért, melyek közül az egyiket, a gyűjtésről szólót, mint megjegyzi, útközben elolvasta és „kiválónak” tartja, meg is mutatta itt néhány embernek (László 1999: 397).⁷ Brăiloiu 1931-ben megjelent gyűjtésmódszertani tanulmánya, az „Esquisse d’une méthode de folklore musicale” a szerző 1925 óta szerveződő és 1928-ban intézményesített népzene kutató-csoportja, az Arhiva de Folklore a Societății Compozitorilor Români népzene szemléletének és munkamódszerének összefoglalása (Brăiloiu 1931). Az alapvetően szociológiai fogantatású, igen részletesen kidolgozott módszertan joggal keltette fel Bartók érdeklődését. Egy évvel később, 1933. május 21-én kelt levelében Brăiloiu egy másik munkáját, a drăguși siratóról írt tanulmányát méltatja meglehetősen dicsérő szavakkal (Brăiloiu 1932).⁸ E két munka lehetett a legfőbb ösztönzője annak, hogy később Bartók is megfogalmazta a maga népzene-

7 „Vielen Dank für die Zusendung der 2 Hefte! Das eine (über das Sammeln) habe ich hieher mitgenommen und unterwegs gelesen. Ich finde es ausgezeichnet, habe es auch hier einigen Leuten gezeigt.” A másik küldemény László Ferenc megállapítása szerint Brăiloiu *Colinde și cântece de stea* [Kolindák és csillagénekek] című kötete lehetett.

8 Részlet Bartók leveléből: „Nun aber, vor allem: ich muss Ihnen zu Ihrem Buch herzlich gratulieren! Eine so gründliche, und dabei gute und vollkommene Untersuchung und Darstellung eines Musikfolklorematerials habe ich noch nie gesehen. Dergleichen findet man höchstens bei deutsche[n] Musikologen [...] Doch selbst diese deutschen Arbeiten bleiben weit zurück im Vergleich zu Ihrer Arbeit” [Most pedig mindenekelőtt szívből gratulálnom kell a könyvéhez! A népzenei anyagnak ennyire alapos, ugyanakkor kiváló és végetekig menő vizsgálatával és bemutatásával még sohasem találkoztam. Legfeljebb csak német zenetudósoknál található ehhez hasonló [...] De ezek a német munkák is messze elmaradnak az Ön munkájától] (László 1999: 398).

gyűjtési „törvénykönyvét”, amelyben épp e két Brăiloiu-műből idéz, és az általa alapított folklórarchívum módszereit állítja példaként a tanulmány középpontjába (Bartók 1936). Munkáikon keresztül ugyanakkor egy látens párbeszéd alakult ki köztük. Brăiloiu módszertani tanulmányában, kimondva vagy kimondatlanul, Bartókhhoz viszonyulva fogalmazta meg állításait, úgy, hogy világossá váljon, miben tér el saját módszerük az elődjükétől. A Drăguș-tanulmányban pedig (B)-vel jelölt minden szakszót, amit Bartók írásaiból vett át, hogy ezzel is hozzájáruljon egy nemzetközi népzene tudományi terminológia kialakulásához. Bartók erre adott válasza ennél burkoltabb, de párhuzamosan olvasva őket mégis kiviláglik, hogy ifjabb pályatársa módszertanának mely pontjaival nem értett egyet. Hadd említsünk itt néhány különbséget. Míg Bartók számára a népzene kutatás tárgya a „szűkebb értelemben vett parasztzene”, azaz egy vagy több egységes stílushoz tartozó dallamok összessége, Brăiloiu a „társadalmi valóság” teljes körű megismerését tekinti a kutatás céljának, amelynek a népzene elválaszthatatlan része; „népzene” alatt pedig mindazon dallamok összességét érti, „amelyek egy adott időpontban, egy adott paraszti közösségben élnek, bármilyen legyen is eredetük és stílusuk” (Almási 1981: 186). Brăiloiu és munkatársai – a Dimitrie Gusti által alapított szociológiai iskola hatása alatt, azzal szorosan együttműködve – tájmonográfiák készítésére törekedtek, ahol a népzene elemzése már csak eszköz és nem cél; Bartóknál ezzel szemben a „leíró zenefolklor” csak az első lépés, amely után szükségszerűen következik az összehasonlító, majd az oknyomozó zenefolklor.⁹

Ennél közvetlenebb párbeszédet folytattak azonban leveleiken keresztül. Fontos elméleti-módszertani kérdéseket vet fel Bartók épp a Drăguș-tanulmány kapcsán a korábban említett 1933. május 21-i levelében. Egyrészt Brăiloiu véleményét kéri az extenzív, illetve intenzív gyűjtéssel kapcsolatban,¹⁰ majd kifejti, hogy ő maga egy kompromisszumos megoldást tartana a legjobbnak, mégpedig:

1. Dallamok tízezreit gyűjteni, olyan alaposan, amennyire azt a gyorsabb munkatempó csak engedi; 2. majd pedig kiválasztani néhány kisebb területet, pl. néhány falut, és ezt a legapróbb részletekig átvizsgálni, ahogyan azt éppen

⁹ Erről bővebben lásd Almási 1981.

¹⁰ „[...] soll ein jeder Sammler nur einige hundert Melodien aufzeichnen, wissenschaftlich bearbeiten und herausgeben, auf diese Art wie Sie es hier tun; oder aber einige zehntausend, aber in einer – sagen wir – oberflächlicheren Art” [minden gyűjtőnek csak néhány száz dallamot kellene-e feljegyeznie, tudományosan feldolgoznia és közreadnia, oly módon, ahogyan Ön tette; vagy inkább néhány tízezret, de azt – mondjuk – felszínesebben] (László 1999: 398–399).

Drăguşnál Őn tette. Én is szerettem volna ilyesmire vállalkozni; de sajnos már nem adatott meg, hogy tervemet megvalósíthassam (László 1999: 399).¹¹

Bartók saját román népdalgyűjtésében lényegében ezen a nyomvonalon haladt. Mivel gyűjtései során csupa ismeretlen anyaggal találkozott, fontos volt számára, hogy minél nagyobb területet térképezzen fel minél rövidebb idő alatt. Közel ötévnyi intenzív gyűjtés után, 1914-ben azonban már egy falumonográfia készítése céljából utazott a Bihar megyei Havasdombróra (Dumbrăvița de Codru); itt készült helyszíni feljegyzései különösen részletesek, dallamlejegyzéseken kívül hangszerleírásokra és a szertartásos énekek rituális cselekményeire is kiterjedtek, sőt ez volt az első alkalom, hogy az adatközlőkről fotókat is készített Bartók.¹² Az anyag feldolgozására és kiadására azonban a háború kitörése miatt nem kerülhetett sor.

Bartók másik észrevétele egy olyan népzeneelméleti kérdésre vonatkozik, amely a két népzenekutató – sőt mondhatnánk: a két népzenekutatói iskola – analitikai szemléletének különbözőségére világít rá. Brăiloiu már *A magyar népdal* német kiadásának megismerését követően érzékeltette kétségeit afelől, hogy maradéktalanul azonosulni tudna Bartók rendszerezési módszerével, és azt saját munkájában alkalmazni tudná.¹³ Brăiloiu kutatócsoportja már 1928-tól folytatott nagy gyűjtéseik kezdetén

11 „Die Beste Lösung ist – glaube ich – in einem Kompromiss: 1. Zehntausende von Melodien sammeln, so gründlich, wie eben das schnellere Tempo der Arbeit es erlaubt; 2. dann aber einzelne kleine Gebiete z. B. einige Dörfer auszuwählen, und diese bis in die winzigsten Teile zu erforschen, wie Sie es mit Drăguş tun. Auch ich wollte derartiges unternehmen; leider war es mir nicht mehr vergönnt, den Plan zu verwirklichen.”

12 A havasdombrói gyűjtés anyaga Bartók helyszíni lejegyző-füzeteiben: „V” gyűjtőfüzet, BH: I/104, pp. 84–95 (Vásárhelyi Gábor gyűjteménye, másolat a budapesti Bartók Archívumban).

13 „Je suis donc en train de l'étudier, mais j'avoue que cette étude, d'ailleurs passionnante pour moi, n'est pas trop facile. J'essaie de m'assimiler votre méthode de systématisation en vue de mes propres travaux et pour pouvoir me rendre compte à quel point vos procédés pourraient s'appliquer à l'étude de la musique roumaine de l'ancien Royaume. Que pensez-vous sur ce point? Il y a encore quelques points où je ne suis pas au clair, et combien j'aurais aimé pouvoir longuement causer avec vous de ces sujets que vous connaissez autant qu'ils m'intéressent: ce qui est beaucoup dire.” [Most hát épp tanulmányozom (*A magyar népdalt*), ám bevallom, hogy ez a tanulmány, amely egyébként érdekesítő számomra, nem valami könnyű. Igyekszem elsajátítani az Őn rendszerezési módszerét a magam munkáira vonatkoztatva, s hogy számot vetsek magamnak, mennyiben alkalmazható az Őn eljárása az Ókirályság román zenéjére. Mi a véleménye erről? Van még néhány pont, ahol nem vagyok tisztában, és mennyire szerettem volna hosszan elbeszélgetni Önnel e kérdésekről, amelyekről Őn annyit tud, amennyire engem érdekelnek: ami nagy dolog.] Brăiloiu 1925. július 12-én kelt levele Bartókhhoz, lásd László 2003: 16.

egy olyan lejegyzési módszert dolgozott ki, amely alapvetően eltért a magyar népzene kutatásban alkalmazott egységes g^1 záróhangra való transzponálástól. A román népzene hangnemi sokféleségére való tekintettel a dallamokat móduszaiknak megfelelően a c^1 – c^3 „elméleti skála” különböző kivágataira transzponálva jegyezték le – ennek talán első megfogalmazásával találkozhatott Bartók a Drăguș-tanulmányban (Brăiloiu 1932).¹⁴ 1933. május 21-i levelében Bartók hosszan érvel amellest, miért tartja jobbnak, „praktikusabbnak” saját lejegyzésmódját, és két fő szempontot hoz fel véleménye alátámasztásaként. Egyrészt egy olyan „külsőségre” hivatkozik, amely többet árul el saját kutatói szemléletéről, mintsem hogy valódi kritika lenne: saját rendszere csupán egy előjegyzésnyi távolságra van az övékétől, tehát majdnem ugyanolyan „kényelmes”, ugyanakkor lehetővé teszi a nemzetközi összehasonlítást, minthogy ambitusukat tekintve az európai népdalok többségénél kényelmesebb g^1 -re transzponálni, mint c^2 -re. Második szempontja viszont a népzeneelemzés egy valóban problematikus pontjára vonatkozik: szerinte ugyanis „veszélyes” népdaloknál „tonalitás-terminusokat használni”, mert

1. a tonalitás meghatározása sokkal inkább alá van vetve a szubjektív megérzésnek, mint pl. egy dallamsor vagy egy dallam záróhangjának a megállapítása; 2. sok olyan eset van, ahol a tonális viszonyok nem világosak, ingadozóak, nehezen megállapíthatóak. [...] Úgy gondolom, a dallamrendszerezés legjobb módja a lehető legtisztább mechanikus rend, amely lehetőleg minden szubjektív meglátást kiiktat (László 1999: 399–400).¹⁵

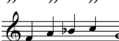

Nem ismerjük Brăiloiu erre adott válaszát, de Bartók következő, 1933. december 6-án kelt levelében további terjedelmes magyarázatokkal próbálja őt meggyőzni a maga igazáról:

Az Ön véleménye tehát, hogy a hangmagasság megállapításánál a skála-fokok funkcióját is figyelembe kell venni; az én véleményem ezzel szemben az, hogy minden dallamot tisztán mechanikusan egyetlen közös záróhangra kell hozni. (Ennek azonban semmi köze sincsen a fokszámozáshoz, osztályozáshoz, stb.)

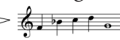
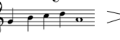
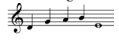
14 E transzpozíciós lejegyzési módszer sok szempontból továbbfejlesztett változatát alkalmazza ma is a román népzene tudomány.

15 „1. die Bestimmung der Tonalität ist vielmehr einem subjektiven Gefühl unterworfen, als z. B. die Bestimmung des Schlussstons einer Zeile oder einer Melodie; 2. es gibt viele Fälle, wo die Tonalitätsverhältnisse unklar, schwankend, schwer bestimmbar sind. [...] Ich glaube, das beste System für Anordnung von Melodien ist das womöglich reinste mechanische System, welches womöglich jede subjektive Auffassung ausschaltet.”

Két példát szeretnék mutatni Önnek, amelyek ugyanolyan viszonyban állnak egymással, mint az Önéi, vagyis No. 1 az ismert félzárattal a végén, No. 2 a szokásos bihari hangsorban.

Meglátásom szerint a két dallam viszonya összehasonlíthatatlanul világosabban kitűnik abból, ahogyan én bemutatom, mint a funkciók lejegyzésből. Ez az összefüggés pedig – amit én régóta gyanítok – az, hogy a bánáti skála hangjai Biharban (és részben Hunyadban, stb.) oly módon módosultak, hogy az „a” „b” „c” [hangok] egy fokkal feljebb csúsztak és „b” „c” „d” lett belőlük. Mármint ez a folyamat ebben a lejegyzésben > sokkal nyilvánvalóbb, kézzelfoghatóbb, mint ebben a lejegyzésben > ! Legalábbis az én felfogásom szerint (László 1999: 407–408).¹⁶

Érvelését Bartók még további példákkal folytatja. Az itt idézett rész azonban különösen tanulságos Bartók népzeneelemzési szemléletére nézve. Mint fejtegetéséből kitűnik, Bartók számára elsődlegesen fontos volt a dallamok – akár különböző vidékek dallamainak – egymással való összevetése és szerkezeti, morfológiai összefüggéseikben való bemutatása. Lényegében mindegyik népdalkötete az adott dallamanyag effajta szintetikus-analitikus feldolgozásának végsőkéig cizellált mesterműve. Brăiloiu nagyon is tudatában volt Bartók meglátásai rendkívüliségének, ezen az úton azonban nem követhette, kutatócsoportjának célkitűzései ugyanis alapvetően mások voltak. Kortársak visszaemlékezéseiből tudjuk, Bartók 1934-es bukaresti látogatásakor Brăiloiuval élénk vitákat folytatott, többek közt éppen ebben a témában. Brăiloiu egykori tanítványa, Harry Brauner megjegyzi: „Azok a termékeny eszmecserek, amelyeket Bartók és Brăiloiu 1934-ben a Román Zeneszerzők Társaságának Folklór Archívumában

16 „Ihre Meinung ist nun, dass bei der Bestimmung der Tonhöhe auch die funktionelle Bedeutung der Stufen mit in Betracht kommen sollen; meine Meinung dagegen, dass man rein mechanisch alle Melodien auf einen gemeinsamen Schluss ton bringen soll. (Diese meine Ansicht hat aber noch nichts mit Bezifferung, Klassifizierung etc. zu tun!) // Ich will Ihnen zwei Beispiele zeigen, beide in ähnlichem Verhältnis, wie Ihre zwei, d.h. No. 1 mit jener bekannten Halbkadenz zum Schluss, No. 2 in der gewohnten Bihorer Tonreihe. // Meiner Ansicht nach ist nun der Zusammenhang beider Melodien ungleich klarer ersichtlich, wie ich sie veröffentlichen würde, als wie in der funktionelle[n] Notierung. Dieser Zusammenhang ist – was ich schon seit Langem ahne – das[s] die Skalentöne des Banat's sich in Bihor (und teilweise Hunedoara etc.) insoferne verändert haben, als a b c um eine Stufe aufwärts gerückt sind und zu b c d geworden sind. Nun ist aber dieser Vorgang in dieser Notierung > viel ersichtlicher, greifbarer, als in dieser Notierung > ! Wenigstens meinem Empfinden nach.”

folytatott, egy nagyszerű barátságot mélyítettek el, amelynek az egész világ etnomuzikológiája hasznát látta” (Brauner 1971: 129).

A „termékeny eszmecserek” utáni igényüket ők maguk is szóvá tették levelezésükben.¹⁷ Bartók mindenekelőtt román népdalgyűjteményének 1930-as évekbeli rendszerezése, lejegyzéseinek revideálása során felmerülő számtalan felfedezését szerette volna azonnal megosztani, megvitatni bukaresti pályatársával. Az előbb említett 1933. december 6-i levelében Bartók hosszan ír lejegyzéseinek revíziójáról, hogy milyenfajta javításokat végez, de azt is megtudjuk, hogy egyetlen henger áthallgatása legkevesebb egy-másfél órát igényel, vagy hogy épp befejezte a kolindák revideálását, amiről ezután tisztazatot fog készíteni lichtpaus-papírra. Ennél is érdekesebb azonban, amit a revízió során tett felfedezéseiről ír. Mint megjegyzi, talált jó néhány példát ún. „bolgár ritmusban”, amelyeket annak idején csak vázlatosan, egyenletes 2/4-ben jegyzett le, hozzáfűzve, hogy az előadók „cigányos ritmusban” játszottak. Most úgy látja, ez a ritmus meghatározott táncfajtaánál jelen van Maros-Tordától Torda-Aranyoson át Arad megyéig. Majd hozzáteszi: „Az a gyanúm, hogy ez nem bolgár specialitás (csak náluk őriződött meg a legjobban), hanem korábban az egész Balkánon elterjedt lehetett. Bizonyos jelek pl. arra utalnak, hogy a székelyek is ismertek ilyet” (László 1999: 409).¹⁸ Tíz ilyen dallam lejegyzését is elküldi Brăiloiunak. Ezt a mellékletet ugyan nem ismerjük, de Bartók e dallamokhoz fűzött megjegyzései alapján egyeseket viszonylagos biztonsággal azonosítani lehet. Itt csak két példára térnék ki. Egy kontrakíséretes dallam kapcsán, miután leírást ad a kísérő háromhúros kontráról, Bartók elmondja, hogy mivel már annak idején felfigyelt a ritmusra, a kíséretet külön is felvette; „kétszeresen lassított lejátzásnál még a gyakorlatlan fül is pontosan kihallja ezt a ritmust” (László 1999: 409).¹⁹ Bartók fonográffelvételei között egyetlen ilyen módon rögzített kontrakíséretes hegedűdallamot találtam, egy 1914. áprilisi, Felső-Maros menti gyűjtéséből származó *de alungut* (Bartók 1967: 400. sz.). Ez volt a harmadik dallam, amit Bartók azoktól az idecspataki (Idicel) cigánymuzsikusoktól gyűjtött, akiknek játéktá a 2. hegedűrapszódia Lassújának nyitódallamaként megidézte. E dal-

17 Lásd Bartók 1935. november 11-én kelt levelét és Brăiloiu erre írt 1935. november 14-i válaszát (László 1999: 429–430, 2003: 29–32).

18 „Ich habe nämlich die Ahnung, dass dies keine bulgarische Spezialität ist, (bloss bei den Bulgaren am besten konserviert ist) sondern früher am ganzen Balkan verbreitet gewesen sein mochte. Gewisse Zeichen sprechen z. B. dafür, dass auch die Sekler derartiges kannten.”

19 „Da mir der Rhythmus schon damals merkwürdig vorkam, habe ich die Begleitung auch separat aufgenommen; bei doppelt langsamen Abspielen hörte auch ein ungeübtes Ohr genau diesen Rhythmus.”

lamok korai lejegyzésénél pedig valóban ott találjuk Bartók tipikus kiszólását: „rettenetes cigánykodás!”²⁰ – A másik dallam, amit feltétlenül érdemes itt még említenünk, egy Arad megyében gyűjtött *pe picioare*, amelyről Bartók a következőket mondja: „No. 10 még gyorsabb, de a kíséretnek köszönhetően (két bottal ütnek egy húr nélküli csellót!) a ritmus (főleg felére lassított sebességnél) világosan kivehető” (László 1999: 409).²¹ Nem másról lehet itt szó, mint az ütőgardon Arad megyei rokonáról, amelyről tudomásunk szerint Bartók máshol nem találkozott, a hangszertípus magyar nevét sem ismerte.²² E hangszer kíséretével nyolc hegedűdallamot gyűjtött Bartók Pernyefalván (Pârnești), ezekből kettő „bolgár” ritmusú *pe picioare*.

A Brăiloiu-hagyatékban fennmaradt 36 Bartók-levélből az eddigiek során lényegében csak hármat érintettünk, de talán már ezek alapján is érzékelhető, mennyire gazdag forrása ez a levelezés a két népzenekutató munkásságára és az őket kölcsönösen foglalkoztató kérdésekre vonatkozó információknak. Számtalan további kérdésről lehetne még hosszan beszélni, hogy csak néhányat említsünk: a Bartók népdalrevíziója során elkerült hora lungă-felvétel és az ennek kapcsán kibontakozott terminológiai vita (1935. 11. 11., 1935. 11. 14.), a Brăiloiu által megküldött bihari lemez sorsa (1935. 11. 14., 1935. 11. 28., 1936. 02. 27., 1936. 03. 16.), vagy a Bartók román fonográfhengereinek átjátszásával, illetve megvásárlásával kapcsolatos tervek (1937. 03. 19. után, 1937. 04. 10., 1937. 04. 12. után, 1937. 01. 17–27., 1938. 05. 11.). Mindezek azonban csak apró mozaikdarabjai annak a kivételes „interetnikus” kapcsolatnak, amely két szomszéd nemzet e két kivételes szülőte között a történelem egy különösen viszontagságos időszakában kibontakozott.

20 Lásd az NM H 3558 fonográfengerre rögzített két táncdallam (Bartók 1967: 231. és 400. sz.) első lejegyzéseit (Bartók-hagyaték, BpFasc, [BH]: I/97, fol. 131v), valamint támlapjait (Bartók-hagyaték, BH: I/167–191, 307. és 314. sz.; NM H 3558a–b).

21 „No. 10 ist noch rascher, aber dank der Begleitung (zwei Stäbe werden gegen einen unbeseiteten V[iolon]cello! geschlagen) ist der Rythmus (namentlich bei halber Geschwindigkeit) klar zu vernehmen. In Komitat Arad ist nur »pe-picio[a]re« in diesem Rythmus, alle anderen Arten normal.”

22 A hangszer leírása az elsőként rögzített dallam támlapján: „Húr nélküli gordonka; a muzsikus a ritmust egyik (jobb?) kezében pálcával, másik kezével csak úgy üresen veri rajta ki.” Lásd Bartók 1967: 320. sz. támlapját (NM H 3661b).

Bartók és Brăiloiu leveleinek jegyzéke

BARTÓK > BRĂILOIU	BRĂILOIU > BARTÓK	KIADÁS ²³
	1924. 10. 21.	László 1976, László 2003
1924. 11. 05.		László 1999
[1925. 07. 10. előtt]		
	1925. 07. 12.	László 1976, László 2003
1926. 05. 06.		Demény 1971, Benkő 1974, Demény 1976
	[1926. 06. 12. előtt]	
1926. 06. 27.		Demény 1955, Benkő 1974, Demény 1976
	1927. 02. 16[-17.]	Dille 1968, László 1976, László 2003
	1927. 03. 07.	László 1976, László 2003
	1928. 02. 02.	Dille 1968, László 1976, László 2003
1930. 07. 02.		Benkő 1974, Demény 1976
	[1930. 12. 01.]	
	[1930. 12. 03.]	
1930. 12. 19.		Benkő 1974, Demény 1976
	[1931. 02. 10.]	
1931. 02. 17.		Benkő 1974, Demény 1976
	[1931. 02. 22. előtt]	
1931. 02. 22.		Demény 1971, Benkő 1974, Demény 1976
	[1931. 02. 25.]	
1931. 03. 04.		Benkő 1974, Demény 1976
1931. 03. 06.		Benkő 1974, Demény 1976
1931. 03. 23.		Benkő 1974, Demény 1976
1931. 05. 22.		Benkő 1974, Demény 1976
	1931. 05. 28.	Gomboczné 1986, László 2003
1931. 05. 31.		Benkő 1974, Demény 1976
	[1931. 06. 03.]	
1931. 06. 11.		Benkő 1974, Demény 1976
1932. 01. 13.		Benkő 1974, Demény 1976
	[1932. 01. 21. előtt]	
1932. 01. 23.		Benkő 1974, Demény 1976
1932. 03. 26.		László 1999
1932. 07. 23.		Benkő 1974, Demény 1976
1933. 04. 10.		Benkő 1974, Demény 1976

23 Itt csak a levelek első közléseit valamint jelentős gyűjteményes kiadásait adjuk meg, szögletes zárójelben pedig azokat a hiányzó leveleket jelezzük, amelyek a levelezés alapján biztosan dokumentálhatóak.

BARTÓK > BRÄILOIU	BRÄILOIU > BARTÓK	KIADÁS ²³
	[1933. 04. ??]	
1933. 05. 21.		László 1999
	[1933. 05. 23. után]	
1933. 12. 06.		László 1999
	[1934. 01. 09.]	
1934. 01. 15.		László 1999
	[1934. 01. 17. után]	
1934. 01. 28.		László 1999
1934. 02. 03.		László 1999
	[1934. 02. 01.]	
1934. 02. 05.		László 1999
	[1934. 02. 06.]	
1934. 02. 10.		László 1999
1934. 02. 22.		László 1999
1934. 03. 03.		László 1999
1934. 08. 09.		László 1999
	1934. 08. 15.	László 1976, László 2003
1934. 10. 06.		László 1999
	[1934. 12. 03. előtt]	
1934. 12. 05.		László 1999
1934. 12. 31.		László 1999
	[1935. 01. 02. után]	
1935. 06. 30.		László 1999
1935. 09. 01		László 1999
	1935. 09. 06.	László 1976, László 2003
1935. 11. 11.		László 1999
	1935. 11. 14.	László 1976, László 2003
1935. 11. 28.		László 1999
1936. 01. 18.		László 1999
	1935. 02. 09.	László 1976, László 2003
[1936. 02. 25. előtt]		
	1935. 02. 27.	László 1976, László 2003
1936. 03. 16.		László 1999
	1936. 05. 04.	Dille 1968, László 1976, László 2003
[1936. 07. 14. előtt]		
	1936. 07. 16.	László 1976, László 2003
	1936. 09. 06.	László 1976, László 2003
[1936. 10. 17.]		

BARTÓK > BRĂILOIU	BRĂILOIU > BARTÓK	KIADÁS ²³
	1936. 10. 19.	László 1976, László 2003
	1936. 10. 24.	László 1976, László 2003
1936. 11. 01.		László 1999
1936. 11. 18.		László 1999
1936. 11. 25.		László 1999
1936. 12. 08.		László 1999
	1936. 12. 10.	László 1976, László 2003
	1936. 12. 12.	László 1976, László 2003
1936. 12. 22.		László 1999
	1936. 12. 28.	László 1976, László 2003
1937. 01. 08.		László 1999
1937. 03. 17.		László 1999
	1937. 03. 19. után	László 1976, László 2003
1937. 04. 10.		László 1999
	1937. 04. 12. után	László 1976, László 2003
1937. 05. 01.		László 1999
	1937. 05. 07.	László 1976, László 2003
1937. 05. 19.		László 1999
1937. 07. 14.		László 1999
	[1937. 12. előtt]	
1938. 01. 17–27.		László 1999
	1938. 05. 11.	László 1976, László 2003
	1938. 05. 17.	László 1976, László 2003
1938. 06. 12.		László 1999
1938. ??		László 1990
1939. 03. 06.		László 1999

Irodalom

Almási István. 1981. „Bartók és Brăiloiu elvei a népzene kutatás módszeréről”. In *Bartók-dolgozatok 1981*, szerk. László Ferenc, 182–189. Bukarest: Kriterion.

Bartók Béla. 1936. *Miért és hogyan gyűjtsünk népzene-t? A zenei folklóre törvénykönyve*, szerk. Molnár Antal. Budapest: Somló Béla [Népszerű Zenefüzetek 5]. Gyűjteményes kiadása: BBÍ 3, 275–290.

———. 1967. *Rumanian Folk Music I. Instrumental Melodies*, szerk. Benjamin Suchoff. The Hague: Martinus Nijhoff.

- Benkó András. 1970. *Bartók Béla romániai hangversenyei*. Bukarest: Kriterion.
- . 1974. „Bartók Béla levelei Constantin Brăiloiuhoz”. In *Bartók-dolgozatok*, szerk. László Ferenc, 191–239. Bukarest: Kriterion.
- Brăiloiu, Constantin. 1931. *Schiță a unei metode de folklore muzical*, különnyomat a *Boabe de grâu* II/4 (1931) számából; uő: *Esquisse d'une méthode de folklore musicale*, különnyomat a *Revue de Musicologie* 15/40 (1931) számából. Gyűjteményes kiadásuk: Brăiloiu: *Opere IV*, szerk. Emilia Comișel, 31–68. București: Editura Muzicală, 1979.
- . 1932. *Despre bocetul de la Drăguș (jud. Făgăraș)*, különnyomat az *Arhiva pentru știința și reforma socială* X/1–4 (1932) számából. Gyűjteményes kiadása: Brăiloiu: *Opere V*, szerk. Emilia Comișel, 115–194. București: Editura Muzicală, 1981.
- Brauner, Harry. 1971. „Bartók Béláról”. In *Bartók-könyv 1970–1971*, szerk. László Ferenc, 127–131. Bukarest: Kriterion.
- Comișel, Emilia – László, Francisc. 2006. *Constantin Brăiloiu, partizan al etnomuzicologiei fără frontiere* [Constantin Brăiloiu, a határok nélküli etnomuzikológia harcosa]. Cluj: Eikon.
- Demény János. 1959. „Bartók Béla művészi kibontakozásának évei. Bartók Béla megjelenése az európai zeneéletben (1914–1926)”. In *Zenatudományi tanulmányok VII*, szerk. Szabolcsi Bence és Bartha Dénes, 5–425. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Demény János szerk. 1955. *Bartók Béla levelei III*. Magyar, román, szlovák dokumentumok. Budapest: Zeneműkiadó.
- . 1971. *Bartók Béla levelei. Új dokumentumok*. Budapest: Zeneműkiadó.
- . 1976. *Bartók Béla levelei*. Budapest: Zeneműkiadó.
- Dille, Denijs szerk. 1968. *Documenta Bartókiana* 3. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gomboczné Konkoly Adrienne. 1986. „Bartók Kolinda-könyvének megíúsult angliai kiadása”. In *Zenatudományi dolgozatok 1986*, szerk. Berlász Melinda és Domokos Mária, 19–33. Budapest: ZTI.
- László Ferenc. 1976. (Francisc László.) „Scrisorile lui Constantin Brăiloiu către Béla Bartók”. In *Béla Bartók și muzica românească*, szerk. Francisc László, 185–230. București: Editura muzicală.
- . 1980a. „Bartók Béla, a Societatea Compozitorilor Români tagja”. In *Bartók Béla. Tanulmányok és tanúságok*, 93–103. Bukarest: Kriterion.
- . 1980b. „Az együttműködés dokumentumai. Constantin Brăiloiu Bartók Bélához intézett leveleiből”. In *Bartók Béla. Tanulmányok és tanúságok*, 106–157. Bukarest: Kriterion.
- . 1985. „Documentele colaborării. Scrisorile lui Constantin Brăiloiu către Bartók Béla”. In *Bartók Béla. Studii, comunicări, eseuri*, 160–208. București: Kriterion.
- . 1990. „Bartók Béla és Constantin Brăiloiu tudományos együttműködésének újabb dokumentuma”. *Magyar Zene* 31/4: 398–402.
- . 1999. „36 Bartók-Briefe aus dem Nachlaß von Constantin Brăiloiu”. *Studia Musicologica* 40/4: 391–457.
- . 2003. „Constantin Brăiloius Briefe an Béla Bartók”. In *Musikgeschichte in Mittel- und Ost-Europa. Mitteilungen der internationalen Arbeitsgemeinschaft an der Universität Leipzig*, Heft 10, szerk. Helmut Loos és Eberhard Möller, 85–98. Leipzig: Gudrun Schröder.